аналізу та злагодженої комунікації між судом і експертною спільнотою держава здатна гарантувати об'єктивність і верховенство права.

Література:

1. Щербаковський М., Проценко А. Оцінка результатів експертного дослідження на підставі ймовірнісного підходу (за матеріалами закордонних публікацій). Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2023. Вип.1 (30). С. 50–69. DOI: 10.32353/khrife.1.2023.04.

2. Циркаль В. Перевірка та оцінка висновку експертизи на досудовому слідстві і у суді // Право України. – 2005. – № 8. – С. 60-62.

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 илистопада 1950 р. (з протоколами). Верховна Рада України: Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-670-9-51

ПРІОРИТЕТ ПРАВ ЛЮДИНИ У КРИЗОВИХ УМОВАХ

Савайда Олена Іванівна
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри загальноправових дисциплін факультету № 1,
Львівський державний університет внутрішніх справ
м. Львів, Україна

У сучасному світі кризові явища стали невід'ємною частиною розвитку суспільства і держави. Збройні конфлікти, надзвичайні ситуації, пандемії та інші виклики створюють серйозні загрози не лише для безпеки держави, але й для реалізації прав і свобод людини та громадянина. У таких умовах особливо гостро постає питання про співвідношення державних інтересів і прав людини, та їхнього забезпечення. Незважаючи на складність ситуації, міжнародне право закріплює принцип, відповідно до якого права людини залишаються найвищою цінністю навіть у кризових умовах.

Пріоритет прав людини є одним із базових принципів сучасного міжнародного права, який зберігає свою дію навіть у періоди криз – збройних конфліктів, надзвичайних станів, техногенних катастроф чи пандемій. Саме в таких умовах виникає найбільший ризик звуження або порушення прав людини, оскільки держави прагнуть посилити контроль, але важливо тут відмітити, що він (контроль) повинен бути

застосований в першу чергу для того, щоб забезпечити безпеку та захист прав людини. Також, як і держава, так і саме міжнародне право виходить із презумпції, що права людини мають універсальний характер і не можуть бути довільно скасовані навіть у надзвичайних обставинах [1].

Міжнародно-правові акти передбачають можливість обмеження прав людини у кризових умовах через механізм дерогації. Зокрема, стаття 4 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (МПГПП) дозволяє державам відступати від своїх зобов'язань у випадку надзвичайної ситуації, що загрожує життю нації, але лише в межах, які є строго необхідними. Аналогічні положення закріплені у статті 15 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [2]. Важливо, що такі заходи мають бути офіційно проголошені та відповідати принципам міжнародного права.

Водночас міжнародне право чітко визначає перелік прав, які не підлягають обмеженню навіть у надзвичайних умовах. До таких належать право на життя, заборона катувань, рабства та принцип законності покарання. Ці права мають абсолютний характер і є невід'ємними складовими людської гідності. Їх закріплення в міжнародних актах свідчить про те, що навіть у кризових ситуаціях держава не може виходити за межі базових гуманістичних стандартів [3].

Одним із ключових принципів застосування обмежень прав людини є принцип пропорційності. Він означає, що будь-які обмеження повинні бути необхідними, адекватними та співмірними загрозі. Держава не може застосовувати надмірні заходи або використовувати кризу як привід для необґрунтованого обмеження прав і свобод. Пропорційність виступає гарантією від зловживань владою та забезпечує баланс між інтересами держави і правами особи [4].

У період збройних конфліктів та під час війни важливе значення має взаємодія міжнародного права в площині прав людини та міжнародного гуманітарного права. Останнє встановлює спеціальні правила щодо захисту цивільного населення, поранених, військовополонених. Таким чином, навіть під час війни діють обмеження щодо методів і засобів ведення бойових дій, а також гарантії гуманного поводження з особами, які не беруть участі у воєнних діях [5], що свідчить про піклування навіть за таких надзвичайно жорстоких діянь, щоб права людини та громадянина були дотримані на належному та гідному рівнях.

Контроль за дотриманням прав людини у кризових умовах здійснюється міжнародними судовими та квазісудовими органами. Зокрема, Європейський суд з прав людини перевіряє, чи були дії держави обґрунтованими, чи існувала реальна загроза та чи не було перевищено межі необхідного втручання. Судова практика відіграє

важливу роль у формуванні стандартів захисту прав людини та недопущенні їх свавільного обмеження [6].

Отже, пріоритет прав людини у кризових умовах полягає у збереженні їх фундаментального значення навіть за наявності надзвичайних загроз. Хоча міжнародне право допускає тимчасові обмеження, воно встановлює чіткі межі таких заходів і гарантує захист основоположних прав. Це забезпечує баланс між потребами безпеки держави та необхідністю збереження людської гідності як найвищої соціальної цінності.

Забезпечення балансу між потребами національної безпеки та дотриманням прав людини є одним із ключових завдань сучасної держави. Ефективне функціонування міжнародних механізмів контролю та дотримання принципу верховенства права виступають гарантіями недопущення зловживань і забезпечення належного рівня захисту особи. Саме тому пріоритет прав людини повинен залишатися незмінним орієнтиром навіть у періоди війни, криз та надзвичайних ситуацій.

В умовах сучасних глобальних криз пріоритет прав людини виступає фундаментальною засадою функціонування демократичної держави та критерієм оцінки її правової зрілості. Особливо гостро це питання проявляється в умовах повномасштабної війни в Україні, коли держава змушена одночасно забезпечувати національну безпеку та гарантувати дотримання основоположних прав і свобод людини. Воєнний стан, масове внутрішнє переміщення населення, руйнування цивільної інфраструктури, депортація громадян та численні воєнні злочини створюють безпрецедентні виклики для системи захисту прав людини. Водночас саме в кризових умовах право на життя, гідність, свободу та особисту недоторканність набувають особливої цінності як базові орієнтири правової держави.

Український досвід засвідчує, що ефективний захист прав людини неможливий без консолідації державних інституцій, громадянського суспільства та міжнародної спільноти. Важливу роль у цьому процесі відіграють волонтерські ініціативи, правозахисні організації, цифрові OSINT-спільноти та міжнародні механізми документування воєнних злочинів. Саме завдяки їхній діяльності забезпечується фіксація порушень міжнародного гуманітарного права, ідентифікація постраждалих осіб та формування доказової бази для міжнародного правосуддя. Україна сьогодні демонструє приклад того, як навіть в умовах війни суспільство здатне зберігати орієнтацію на демократичні цінності та принцип верховенства права.

Отже, пріоритет прав людини у кризових умовах повинен розглядатися не як декларативний принцип, а як стратегічна основа державної політики та міжнародної безпеки. Для України це питання має

не лише правове, а й цивілізаційне значення, оскільки боротьба за державний суверенітет нерозривно пов'язана із захистом людської гідності та свободи. Подальший розвиток механізмів правового захисту, міжнародного співробітництва та цифрової безпеки стане важливою передумовою не лише подолання наслідків війни, але й формування стійкої системи гарантування прав людини у післявоєнний період.

Література:

1. Новак М. Коментар до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. *Європейський журнал міжнародного права* , том 18, випуск 1, 2007 р., ст. 220–224, https://doi.org/10.1093/ejil/chm010
2. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 // Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2001. – Т. 3 : К – М. 792.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Конвенція ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.97 р.
4. Арай-Такахаші Ю. Доктрина поля розсуду та принцип пропорційності в судовій практиці ЄСПЛ . Антверпен: Intersentia, 2002. 300 с.
5. Права людини у міжнародному праві : підручник / за заг. ред. канд. юрид. наук, доцента А. В. Войціховського; [Бакумов О. С., Варунц Л. Д., Войціховський А. В., Гудзь Т. І. та ін.]; передм. А. В. Войціховський. Харків : ООО «Планета– Принт», 2021. 404 с.
6. Савайда О.І. Міжнародний захист прав людини України: навчальний посібник / кол. авторів; за ред. О.Б. Онишко. Львів: ЛьвДУВС, 2022. 540 с.
7. Rainey B., McCormick P., Ovey C. Jacobs, White, and Ovey: The European Convention on Human Rights. 7th ed. Oxford : Oxford University Press, 2017. 712 p.
8. Вступ до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод / Офіс Ради Європи в Україні. Київ : Рада Європи, 2017. 74 с.